

L'educació ambiental a la reserva de biosfera de Menorca: situació actual i propostes de millora

Nuria GALARZA LOZANO

Pedagoga i educadora ambiental

Joana Maria PONS MADRID

Tècnica d'educació ambiental del Departament de Medi Ambient i Reserva de Biosfera de Menorca

Introducció i justificació

Des de la dècada dels anys setanta (després de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient, Estocolm, 1972) que l'educació ambiental és present en l'àmbit escolar amb l'objectiu de transmetre hàbits respectuosos amb el medi ambient.

No obstant això, els problemes globals del planeta fan que actualment es plantegi l'educació com l'instrument clau per aconseguir un món més equitatiu i amb més justícia social a través de l'educació per al desenvolupament sostenible (EDS), i es dona un paper fonamental a aquesta nova visió de l'educació per tal de resoldre els problemes de la humanitat, fins al punt que ha passat a ser l'instrument fonamental per promoure els canvis necessaris a fi d'aconseguir el desenvolupament sostenible.

Un dels objectius del programa MaB de la UNESCO, òrgan gestor de les reserves de biosfera, i que es ratifica en el Pla d'Acció de Lima (2016-2025), és promoure l'educació per al desenvolupament sostenible i actuar com a models per a altres territoris per tal d'avançar cap al desenvolupament sostenible.

Oferta de recursos

Menorca ofereix un ampli ventall de possibilitats i recursos per treballar els objectius de desenvolupament sostenible en els centres educatius. Aquests recursos consisteixen fonamentalment en activitats complementàries o tallers educatius dirigits a tots els nivells educatius des de l'etapa d'infantil fins a l'educació obligatòria i postobligatòria, i proce-

deixen de diverses fonts, com ara administracions, organismes associats i entitats sense ànim de lucre.

L'objectiu d'aquests tallers és que els alumnes adquireixin coneixements i valors envers el seu entorn. Mentre que part d'aquesta oferta es realitza als mateixos centres educatius, altres activitats es duen a terme en instal·lacions pròpies dels organismes que els ofereixen on en equipaments en els quals s'imparteix educació ambiental.

Els principals organismes i institucions que ofereixen educació ambiental a l'illa de Menorca són:

1. **Camps d'aprenentatge:** depenen de la Conselleria d'Educació i Universitat del Govern de les Illes Balears i ofereixen la possibilitat de treballar objectius i continguts del currículum relacionats amb l'educació ambiental en un lloc degudament condicionat. A Menorca hi ha dos camps d'aprenentatge:
  - b. Es Pinaret, que funciona des de 1991, situat al terme municipal de Ciutadella (ofereix 10 activitats).
  - c. El Far de Cavalleria, al municipi des Mercadal (ofereix 13 activitats).
2. **Parc Natural de s'Albufera des Grau:** depèn de la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca del Govern de les Illes Balears (ofereix 9 activitats).
3. **Xarxa Forestal de les Illes Balears:** depèn del Servei de Gestió Forestal i Protecció del Sòl de la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca del Govern de les Illes Balears (ofereix 3 activitats).
4. **Servei de Millora Agrària i Pesquera (SEMILLA):** entitat pública també adscrita a la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca (ofereix 4 activitats).
5. A més de les activitats ofertes pels organismes anteriors, la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca ofereix altres 20 tallers a Menorca, bé amb personal propi (1 activitat) o a través d'empreses externes (19 activitats).
6. **Consell Insular de Menorca:** aquesta institució té una àmplia i variada oferta de tallers educatius que s'emmarquen dins el programa «Salut Jove i Cultura». Aquest programa també incorpora activitats realitzades per altres entitats públiques i privades, a fi d'unificar l'oferta de tallers educatius de Menorca en un únic programa. En aquesta dinovena edició (curs 2018-2019) reuneix 140 activitats repartides en tres blocs: Persona i societat (49 tallers), Medi ambient i economia (34 tallers), i Arts i cultura (57 tallers).

L'Agència Menorca Reserva de Biosfera ofereix, aquest curs, 17 tallers, dels quals 7 tenen lloc a la finca pública d'Alforí de Dalt, de 271,5 ha i gestionada des de l'any 2015 per l'Agència Menorca Reserva de Biosfera en ser cedida per l'Organisme Autònom de Parcs Nacionals, que n'és el propietari. En tractar-se d'una finca amb una gran diversitat d'ecosistemes i una història recent d'ús agrícola, permet desenvolupar-hi gran nombre de tallers diferents.

7. **Programa «Obrint Portes»:** un programa de l'Ajuntament de Ciutadella que celebra enguany la seva vintena edició i ofereix 51 activitats dividides en sis temàtiques diferents, 7 de les quals pertanyen al grup anomenat Educant en el medi ambient.

8. **Programa «Amb bona lletra»:** programa educatiu de l'Ajuntament de Maó dissenyat per donar suport als centres educatius. Consisteix en una variada oferta d'activitats complementàries que inclou 133 tallers, dividits en dotze temàtiques diferents, 21 dels quals estan inclosos dins del bloc d'Educació per al medi ambient.
9. **GOB Menorca:** associació ecologista sense ànim de lucre que disposa, des del 1993, d'un servei d'educació ambiental (ofereix 12 activitats).

Per tant, aquest curs s'ofereixen en total 395 tallers, dels quals 133 són d'educació ambiental. Aquests tallers es poden realitzar en forma de xerrada, excursions o activitats dinàmiques dins l'aula.

D'altra banda, a més d'aquesta àmplia oferta de tallers, els centres educatius també es poden adherir a dos programes oferts pel Govern de les Illes Balears:

- Programa de centres ecoambientals: ofert per la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca i per la Conselleria d'Educació i Universitat des del curs 2003-2004 amb l'objectiu d'impulsar l'educació ambiental en un marc de sostenibilitat en els centres educatius de les Illes Balears. (A Menorca 15 centres educatius s'hi van adherir en el curs 2017-2018).
- Programa de centres promotors de la salut: ofert per la Conselleria de Salut i per la Conselleria d'Educació i Universitat des del curs 2013-2014 amb l'objectiu de promoure hàbits de vida saludable a les escoles.

Anàlisi de l'oferta educativa

A fi d'analitzar l'oferta de tallers d'educació ambiental els hem classificat per:

- Tipus
  - Xerrada
  - Excursió
  - Activitat dinàmica dins l'aula
- Temàtica
  - Biodiversitat, geodiversitat i ecosistemes
  - Vectors ambientals
  - Relació home-natura
- Destinataris
  - Educació infantil
  - Educació primària
  - Educació secundària i batxillerat

Així, l'anàlisi de 75 de les 133 activitats d'educació ambiental revela que, per nivells, els alumnes d'educació infantil són els que reben una menor part de l'oferta (11 %), mentre que els d'educació primària tenen una major disponibilitat de recursos (49 %). S'observa que el tipus d'activitat més emprada és l'excursió (49 % de les activitats), seguida de les xerrades al centre educatiu (31 %). Finalment, pel que fa a la temàtica, podem veure que els conceptes que més es tracten són els relacionats amb el coneixement de

la biodiversitat i ecosistemes (51 %), seguit dels que treballen les relacions de l'home i la natura (38 %).

Anàlisi de la demanda educativa

L'anàlisi de la demanda posa de manifest diferències molt marcades entre les peticions dels nivells educatius d'infantil i primària (72 %) i les dels nivells d'educació secundària obligatòria, batxillerat i cicles formatius (28 %). D'altra banda, les demandes procedents dels centres públics representen el 86 %, enfront del 14 % demandat pels centres concertats, tenint en compte, tanmateix, que els centres públics representen el 74 % de l'oferta educativa, i els privats el 26 % (Alemany, 2018).

Evolució de l'educació ambiental en els últims cinc anys

En el cas concret de l'Agència Menorca Reserva de Biosfera, i com a conseqüència dels dèficits que es van posar en relleu en les últimes jornades dutes a terme fa cinc anys, s'han fet avenços importants:

1. S'ha signat un conveni de col·laboració entre la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca del Govern de les Illes Balears —administració competent en matèria d'educació ambiental— i l'Agència Menorca Reserva de Biosfera que ha permès contractar un tècnic en educació ambiental per assessorar els centres que participen en el programa de centres ecoambientals i, així mateix, coordinar-se amb els tallers educatius que duu a terme l'Agència Menorca Reserva de Biosfera.
2. Increment del nombre de tallers oferts, de les activitats i del nombre d'alumnes. Així, mentre fa cinc anys (curs 2012-2013) es van oferir 3 tallers, 39 activitats i hi van participar 949 alumnes, en el curs 2017-2018 es van oferir 15 tallers, 210 activitats i hi van participar 4.450 alumnes. D'altra banda, per a aquest curs 2018-2019 s'han ofert 17 tallers.

	Nre. de tallers	Nre. d'activitats	Alumnes
Curs 2010-2011	2	21	399
Curs 2011-2012	3	36	629
Curs 2012-2013	3	39	949
Curs 2013-2014	2	7	163
Curs 2014-2015	3	40	852
Curs 2015-2016	3	34	746
Curs 2016-2017	14	191	4.436
Curs 2017-2018	15	210	4.500

Taula 1. Variació del nombre de tallers i activitats oferts per l'Agència Menorca Reserva de Biosfera i del nombre d'alumnes que hi han participat.

3. Increment de la inversió en l'edició de material divulgatiu per donar suport als tallers que s'ofereixen, disponible per a tots els centres educatius i entitats interessades. Una de les carències observades en aquests darrers anys era la falta de material didàctic que contribueixi a millorar el desenvolupament dels tallers i els seus objectius. Amb aquesta idea s'han iniciat les col·leccions «Quaderns Didàctics Menorca Reserva de Biosfera» i «Quaderns de Camp Menorca Reserva de Biosfera», amb què es pretén donar suport als tallers que s'imparteixen complementant les explicacions fetes en aquestes activitats i donant al professorat la possibilitat de seguir treballant aquests àmbits dins les aules, que moltes vegades es relacionen amb altres assignatures curriculars.
4. Aprovació del Pla d'Acció de la Reserva de Biosfera de Menorca, en el qual s'estableix un programa de coneixement i educació per al desenvolupament sostenible, amb accions i objectius concrets.

Propostes de millora

A través de la radiografia que hem fet de totes les actuacions en l'àmbit d'educació ambiental, podem valorar la gran quantitat d'activitats que es duen a terme i, girant la vista enrere, podem confirmar que en aquests darrers cinc anys s'ha avançat positivament, si més no pel que fa a la diversitat i la quantitat d'accions, així com al nombre d'activitats encaminades a treballar l'educació per al desenvolupament sostenible.

Tanmateix, cal destacar que, malgrat la gran oferta educativa, hi ha una falta de coordinació, comunicació i posada en comú entre els diferents agents que duen a terme tota aquesta oferta educativa. En aquest sentit, consideram necessàries les accions següents:

1. **Creació**, per part de l'Agència Menorca Reserva de Biosfera, **d'una comissió o un òrgan** que coordini, planifiqui i gestioni totes les accions, les activitats i els programes d'educació ambiental que es desenvolupen a l'illa, així com totes les administracions i entitats implicades a dur-les a terme.
2. Creació d'una **agenda d'activitats educatives** de la reserva de biosfera de Menorca, que inclogui en un document únic tota l'oferta educativa disponible a Menorca i detalli quins són els agents que les duen a terme. «Es tracta de coordinar i fer difusió conjunta de les activitats educatives de l'RBM de totes les entitats que hi fan feina, independentment de qui sigui el promotor, per tal de donar força a cadascuna de les propostes dins una agenda comuna que aporti l'alineació conjunta als objectius de l'EDS en general i del Pla de treball en educació per al desenvolupament sostenible (EDS) de Menorca»¹.
3. **Activació de tots els agents implicats** amb l'objectiu de conèixer el treball desenvolupat des de cada entitat, fomentar la comunicació, i millorar i complementar l'oferta educativa.
4. Redacció conjunta, des de tots els sectors educatius, d'un **pla educatiu per treballar l'educació pel desenvolupament sostenible**, amb uns objectius comuns que s'encaminin en la mateixa direcció, que els donin continuïtat, que marquin quines accions ja s'estan treballant i quines hi manquen en funció de les necessitats. D'aquesta manera es podria comptar amb una eina que possibilitaria no repetir activitats, generar-ne unes altres de noves i incloure-hi tots els nivells educatius i tots els sectors de la població. Com assenyala Pere Alzina: «Caldria elaborar un programa global de caire educatiu que superi l'àmbit purament curricular i formal del sistema educatiu i que abasti tota la societat en direcció a totes les recomanacions internacionals. Aquest programa global s'hauria d'elaborar a partir de les propostes coordinades de totes les institucions que, a hores d'ara, treballen per al desenvolupament sostenible, convenientment assessorades per tècnics i especialistes en educació»².
5. Establiment d'un **sistema d'indicadors** que permetin avaluar la incidència o la utilitat de les accions d'educació ambiental. En aquest sentit, cal preguntar-se si totes les activitats i accions que es duen a terme assolixen els objectius del desenvolupament sostenible: «dotar els agents dels recursos necessaris per a desenvolupar la seva capacitat crítica i de transformació social per avançar com un món més just, sostenible i saludable, i garantir la cohesió de les persones i els territoris».

Malgrat que encara no disposem d'aquest sistema d'indicadors, ens aventuràriem a dir que hi ha una gran sensibilització entre la població en temes d'educació ambiental. Els i les alumnes són conscients dels grans valors ambientals, de la

1 <http://www.menorcabiosfera.org/documents/documents/2355doc2.pdf>

2 <http://www.ime.cat/WebEditor/Pagines/file/20%20anys%20reserva%20biosfera%20-%20Pere%20Alzina.pdf>

gran diversitat geològica, del patrimoni cultural... i de la importància de conservar-los. Ara bé, participen en la recerca de solucions? Actuen *en pro* de la conservació? Són agents actius de canvi? Contestant aquestes qüestions, també podríem aventurar-nos a dir que no. Per tant, ens demanam: Com podem anar més enllà de la sensibilització? Com hem de passar a l'acció? I la resposta és que cal apoderar els alumnes i fer-ho des de la participació activa.

D'una banda donant a les entitats educatives les eines necessàries per constituir-se en agents de canvi social i motivant la participació de tots els grups socials que la componen: professorat, direcció, alumnat, famílies...

I d'altra banda propiciant activitats en les quals no només puguem conèixer un entorn, sinó també sentir-lo, associar-lo a una emoció que ens insti a respectar-lo, però no com a agents passius, sinó actius. Cal aprofitar el patrimoni natural i cultural que ens brinda Menorca i, en la mesura que sigui possible, sortir de l'aula i connectar-nos amb l'entorn natural, social i cultural que ens envolta.

6. Consecució de l'objectiu que tots els centres educatius de Menorca siguin **centres ecoambientals**, ja que són una eina molt interessant per propiciar aquesta participació.
7. Dotació del **personal** necessari per a l'Agència Menorca Reserva de Biosfera a fi que pugui **coordinar** totes les accions d'educació ambiental a l'illa. Si no és així, els avenços que es puguin haver obtingut fins ara poden ser molt inestables.
8. Continuitat en la línia de **recursos didàctics** iniciada actualment a través de les unitats didàctiques i els quaderns de camp.

Bibliografia

Alemany i Coll, M. 2018. *Menorca, reserva de la biosfera. Anàlisi dels recursos educatius i propostes de millora*. Memòria del treball de fi de màster. Universitat de les Illes Balears.

Alzina Seguí, P. 2013. Educació i reserva de biosfera: aportacions i perspectives de futur. A: Canals Bassedas, A. i Carreras Martí, D. (ed.) *20 anys d'una il·lusió: Jornades sobre els 20 anys de la Reserva de Biosfera de Menorca*. Maó: Consell Insular de Menorca-Agència Menorca Reserva de Biosfera; IME, Col·lecció Recerca, 22, 539 p.

Pla d'Acció de la Reserva de Biosfera de Menorca. 2018. Consell Insular de Menorca.

Pons, J. M. 2018. *Memòria d'educació ambiental de la reserva de biosfera de Menorca. Curs 2017-2018. Informe tècnic 01/2018*. Departament de Medi Ambient i Reserva de Biosfera. Consell Insular de Menorca.